

SØF-rapport nr. 06/08

**Den økonomiske utviklingen
i Trondheimsregionen**

av

**Ole Henning Nyhus
Per Tovmo**

SØF-prosjekt nr. 5600:

Nøkkeltall for den økonomiske utviklingen i Trondheimsregionen

Prosjektet er finansiert av Fokus Bank

**SENTER FOR ØKONOMISK FORSKNING AS
TRONDHEIM, OKTOBER 2008**

© Dette eksemplar er fremstilt etter avtale
med KOPINOR, Stenergate 1, 0050 Oslo.
Ytterligere eksemplarfremstilling uten avtale
og i strid med åndsverkloven er straffbart
og kan medføre erstatningsansvar.

ISBN 978-82-8150-048-8 Trykt versjon

ISBN 978-82-8150-049-5 Elektronisk versjon

ISSN 1504-5226

Forord

Denne rapporten om den økonomiske utviklingen i Trondheimsregionen er utført på oppdrag av Fokus Bank og Næringsforeningen i Trondheim. Fokus Bank har finansiert prosjektet. Rapporten inneholder en beskrivelse av utviklingen i verdiskapning og sysselsetting i regionen fra 2000 og frem til i dag. Som sammenlikningsgrunnlag brukes utviklingen i de andre storbyregionene. Rapporten studerer også forhold som kan ha betydning for økonomisk vekst.

Trondheim, oktober 2008

Per Tovmo (prosjektleder) og Ole Henning Nyhus

Innhold

1.	INNLEDNING OG SAMMENDRAG.....	1
1.1	Innledning	1
1.2	Sammendrag.....	1
2.	DEN ØKONOMISKE UTVIKLINGEN I TRONDHEIMSREGIONEN.....	5
2.1	Utviklingen i verdiskapning.....	5
2.2	Utviklingen i sysselsetting	8
3.	INDIKATORER FOR VERDISKAPNINGSEVNE.....	16
4.	TRONDHEIMSREGIONEN I MORGEN.....	21
	APPENDIKS	26

1. INNLEDNING OG SAMMENDRAG

1.1 Innledning

Trondheimsregionen har som resten av landet vært inne i en periode med høykonjunktur. Aktivitetsnivået er fremdeles høyt, men mange signaler indikerer at konjunkturtoppen er passert. Denne rapporten gir en beskrivelse av den økonomiske utviklingen i Trondheimsregionen fra årtusenskiftet og frem til i dag. Vi får dermed studert utviklingen både i en periode med lavkonjunktur og i perioden med vekst. For å få en bedre forståelse av utviklingen studeres flere sektorer i økonomien. Vi har lagt vekt på å benytte kvalitativ informasjon. Slik informasjon er ofte vanskelig tilgjengelig og målet her er å sammenstille data fra ulike kilder og presentere dem på en måte som gjør de tilgjengelig og forståelig for en bredere målgruppe. Bedre kjennskap til dagens økonomiske situasjon vil gi et bedre grunnlag for å si både hva som er ønsket utvikling og hva som er realistisk å tro vil skje fremover. For å sette utviklingen i regionen i perspektiv relateres den til utviklingen i de andre storbyregionene. En slik sammenlikning med andre regioner kan bidra til å identifisere regionens sterke og svake sider og gi et bedre grunnlag for å forstå hvordan generelle konjunktursvingninger og ulike typer politikk vil påvirke vår region i forhold til andre regioner. Dette kan bidra til å skape konstruktiv debatt og bedre informasjonsgrunnlaget for beslutningstakere i både privat og offentlig sektor. Videre studeres utviklingen i faktorer som er viktige for økonomisk vekst. Regionale forskjeller i disse faktorene kan både forklare vekst og si noe om potensialet for fremtidig vekst. Til slutt i rapporten gis en vurdering av fremtidsutsiktene for den økonomiske utviklingen i regionen det kommende året.

1.2 Sammendrag

I kapittel 2 studeres utviklingen i verdiskapning og sysselsetting. Tall for regional verdiskapning finnes kun på fylkesnivå og verdiskapningen måles ved fylkenes andel av Brutto Nasjonalprodukt (BNP). I 2005 var andelen i Sør-Trøndelag på 5,5 prosent, noe som er lavere enn fylkets andel av befolkning og sysselsetting. Dette betyr at verdiskapning per sysselsatt målt ved brutto produksjonsverdi er lavere enn landsgjennomsnittet. Til sammenlikning har fylkene hvor de andre storbyene er lokalisert en verdiskapning per sysselsatt som er over snittet. En årsak er at Sør-Trøndelag har en relativt større andel av sysselsettingen i næringer med lav verdiskapning per sysselsatt. For eksempel har ingen andre av fylkene vi her sammenlikner oss med like høy andel av sysselsettingen i offentlig sektor hvor verdi-

skapningen per sysselsatt er lavest. I tillegg er verdiskapningen per sysselsatt lavere i industrien og store deler av tjenesteytende virksomhet. Foreløpig foreligger det ennå ikke nyere tall enn 2005, men utviklingen i sysselsetting etter 2005 gir grunn til å tro at forskjellen øker mellom Sør-Trøndelag og fylkene når det gjelder andeler av BNP.

Utviklingen i Trondheimsregionen studeres ved å se på sysselsettingsvekst for perioden 2000-2007. Det var et markert konjunkturskifte i 2003 som ga tiltakende sysselsettingsvekst i alle regioner fra 2004. Stavangerregionen skiller seg ut med god utvikling i hele perioden fra 2000 til 2007 og årsaken er vekst i oljerelatert virksomhet som spesielt er viktig for regionen. I Trondheimsregionen vokste sysselsettingen med nesten 16 prosent hele perioden sett under ett. Dette er mindre enn Stavangerregionen, men mer enn både Oslo- og Bergensregionen. Spesielt for Trondheimsregionen var at nedgangskonjunktoren fra årtusenskiftet og frem til 2003 var mindre tydelig enn Oslo- og Bergensregionen. Samtidig var sysselsettingsveksten sterkere også etter 2003. En årsak synes å være at offentlig sektor i større grad har bidratt til veksten enn i de andre regionene. Det har skjedd både gjennom vekst i sysselsettingen i sektoren og ved at store investeringer har bidratt til sterkere vekst i bygg- og anleggsnæringen enn i andre regioner.

Når sysselsettingsveksten studeres for de enkelte næringene fremgår det at veksten var sterkest for helse- og sosialtjenester med en vekst på nesten 39 prosent i Trondheimsregionen hele perioden sett under ett. I privat sektor var veksten sterkest i bygg og anlegg med en vekst på vel 35 prosent. Her var sysselsettingen stabil frem til 2003/2004 for alle regionene, for deretter å oppleve en sterk vekst frem til 2007. Bare Stavangerregionen hadde sterkere vekst enn Trondheimsregionen. Det synes å være regionale forskjeller når det gjelder driverne av veksten. Det er grunn til å tro at offentlig sektor i sterkere grad har bidratt til veksten i Trondheimsregionen siden veksten i boligbygging har vært betydelig lavere i Trondheimsregionen. I industrien falt sysselsettingen markert i Trondheimsregionen de første årene etter årtusenskiftet. En tilsvarende vekst i oppgangsperioden fra 2004 bidro til at sysselsettingen i industrien var den samme i 2007 som i 2000 i regionen. Sysselsettingen i tjenesteyting rettet mot næringslivet har også hatt en sterk vekst fra 2003. Trondheims- og Bergensregionen har hatt en sysselsettingsvekst i denne næringen med ca 18 prosent for hele perioden. Dette er mer enn Osloregionen, men igjen mindre enn Stavangerregionen. I varehandelen har Oslo- og Trondheimsregionen hatt en lavere sysselsettingsvekst enn de to vestlandsregionene. Når det gjelder utviklingen i sysselsetting i tjenesteyting rettet mot husholdningene er det relativt små

forskjeller mellom regionene hvor samtlige foruten om Bergen hadde lav eller ingen vekst frem til 2003, for deretter å oppleve en god vekst i perioden frem til 2007.

I kapittel 3 studeres variable som ikke er direkte mål på økonomisk utvikling, men som er viktige i den forstand at økonomisk teori peker på klare sammenhenger mellom disse variablene og økonomisk vekst. Variablene som studeres er befolkningsvekst, utdanningsnivå, nyskaping og hvor mye ressurser som brukes på forskning og utvikling. Antall innbyggere i Trondheimsregionen økte med nesten 9 prosent etter årtusenskiftet og av storbyregionene er det kun Stavanger som har hatt sterkere vekst. Når det gjelder utdanningsnivå i befolkningen har 30 prosent av den voksne befolkningen i Trondheimsregionen universitets- eller høyskoleutdanning. Dette er betydelig lavere enn Osloregionen, men høyere enn både Stavanger- og Bergensregionen. Et aspekt ved nyskapingsevne er etablering av nye virksomheter og vi sammenlikner etablering av nye bedrifter i forhold til samla antall bedrifter mellom fylkene hvor storbyene er lokalisert. I perioden 2000-2006 var det færre bedriftsetableringer i Sør-Trøndelag enn i de tre andre fylkene, men forskjellene er svært små. I 2007 er det imidlertid større forskjeller mellom fylkene. I Sør-Trøndelag var det færre nyetableringer relativt sett enn i perioden før, mens i de tre andre fylkene var det betydelig flere. En årsak kan være at konjunkturtoppen synes å komme tidligere i Midt-Norge. Til slutt studeres ressurser brukt til forskning og utvikling og her er ingen av de andre regionene i nærheten av å produsere like mye per innbygger som Trondheimsregionen. Dette er først og fremst en følge av den store institutt- og universitet/høgskolesektoren i regionen. Når det gjelder næringslivets egenutførte FoU har Osloregionen størst produksjon, men næringslivet i Trondheimsregionen bruker mer enn både Bergens- og Stavangerregionen.

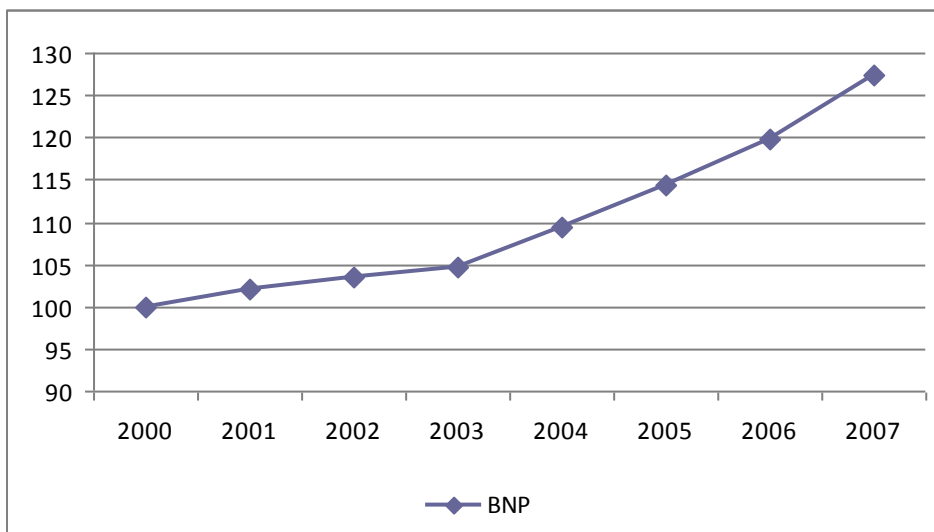
I siste kapittel diskuteres fremtidsutsiktene for Trondheimsregionen. Tidsperspektivet som legges til grunn er 6-12 måneder frem i tid. Aktivitetsnivået i regionen er fortsatt høyt, men det siste året har stadig flere signaler indikert at konjunkturtoppen er passert. For industrien forventes det fortsatt høy aktivitet for eksportbedriftene, mens aktiviteten forventes å falle i hjemmemarkedsindustrien. På grunn av sammensetning av industrien er det grunn til å tro på dårligere utvikling i Trondheimsregionen enn i de andre storbyregionene. Trondheimsregionen har relativt mye byggvareindustri hvor det forventes svakere utvikling fremover, mens regionen har relativt lite oljerelatert industri hvor markedsutsiktene er best. I bygg- og anleggsnæringen har man allerede sett en nedgang og denne trenden forventes å fortsette. Få tror at boligbyggingen vil tilta igjen med det første og rapporter om at planlagte næringsbygg

utsettes eller skrinlegges bidrar også negativt til fremtidsutsiktene. Det kan derfor synes å ha stor betydning for næringen i regionen hva offentlig sektor gjør fremover. De tjenesteytende virksomhetene tror på fortsatt høy aktivitet, men forventer ingen vekst i tiden fremover. I varehandelen er aktørene mindre optimistiske og tror på redusert volum. Dette vil først og fremst være drevet av en nedgang i salg av kapitalvarer. Samtidig vil forventet fall i aktiviteten i bygg- og anleggsnæringen gi redusert handel med byggevarer. I positiv retning bidrar forventninger om vekst i dagligvarehandel grunnet vekst i folketall. Generelt forventes et relativt høyt aktivitetsnivå i tiden fremover. Ingen av de andre regionene har en like stor andel av sysselsettingen innen offentlig sektor som Trondheimsregionen, noe som vanligvis gjør at man er mindre sårbar ved en nedgangskonjunktur. Men samtidig har store deler av offentlig sektor i regionen hatt en sterk vekst i både drift og investeringer de seneste årene og signaliserer nedskjæringer fremover, noe som kan bidra til at Trondheimsregionen er mer sårbar ved en nedgangskonjunktur enn tidligere.

2. DEN ØKONOMISKE UTVIKLINGEN I TRONDHEIMSREGIONEN

2.1 Utviklingen i verdiskapning

Økonomisk vekst i et land måles ofte ved å se på endringer i Brutto Nasjonalprodukt (BNP) som er et mål på samlet verdiskapning i landet. Tall for BNP brytes også ned på fylkesnivå slik at vi kan se på verdiskapning i hvert enkelt fylke. Dette betegnes som brutto regionalprodukt. Vi starter derfor med å studere utviklingen i verdiskapningen i Sør-Trøndelag. Utviklingen relateres til de andre fylkene hvor storbyene er lokalisert.

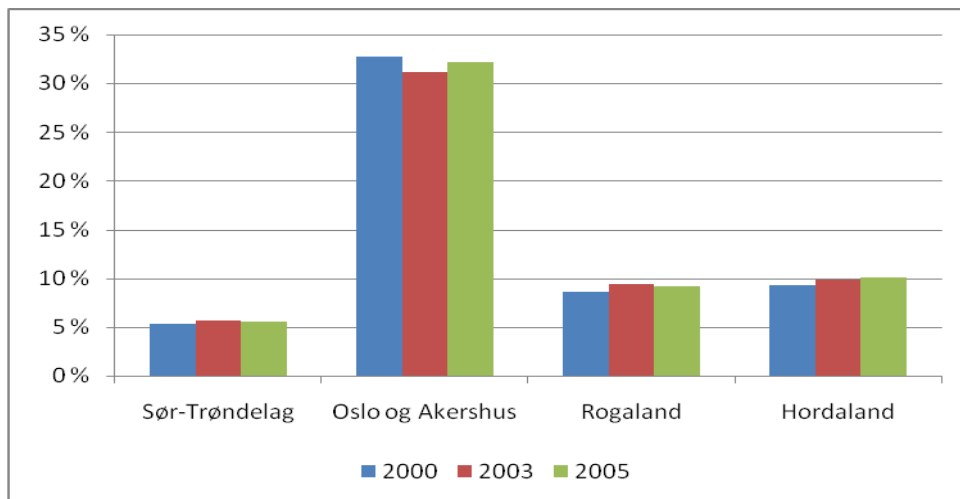

Kilde: SSB

Figur 2.1: Vekst i BNP (fastlands-Norge)

Figur 2.1 viser utviklingen i Brutto Nasjonalprodukt (BNP) for fastlands-Norge i perioden 2000 til 2007 målt i faste priser. Etter en periode med relativt lav vekst fra årtusenskiftet har den årlige BNP-veksten vært godt over 4 prosent og i 2007 var den hele 6,2 prosent. For vår region er det av interesse å relatere utviklingen her i forhold til resten av landet. Har vi tatt vår del av veksten? Figur 2.2 viser fylkesvise andeler av BNP fra 2000 til 2005¹ og den viser at Sør-Trøndelags andel av BNP har vært rimelig stabil over perioden. I 2005 var andelen 5,5 prosent, noe som innebærer at den er lavere enn innbyggertall og sysselsetting skulle tilsi. Dette betyr at verdiskapningen per sysselsatt (og per innbygger) er lavere enn i regionene vi her sammenlikner oss med.

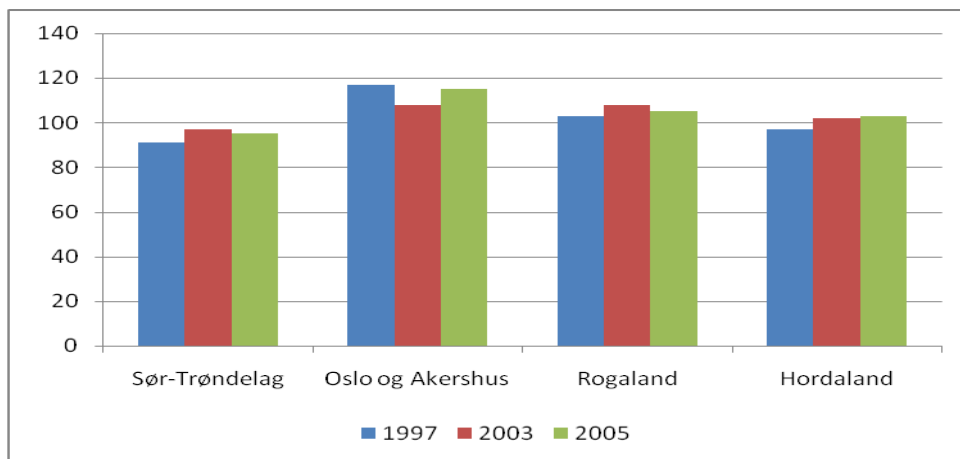
¹ Vi benytter andeler i stedet for vekst i BNP på fylkesnivå på grunn av at endring i definisjonene ifølge SSB gjør det vanskelig å sammenlikne tall over tid.

Kilde: SSB

Figur 2.2: Fylkenes andeler av BNP

Dette blir tydelig når vi studerer figur 2.3 som viser bruttoprodukt per sysselsatt i forhold til landsgjennomsnittet for utvalgte år. Søylen uttrykker avvik fra landsgjennomsnittet som her er normalisert til 100.

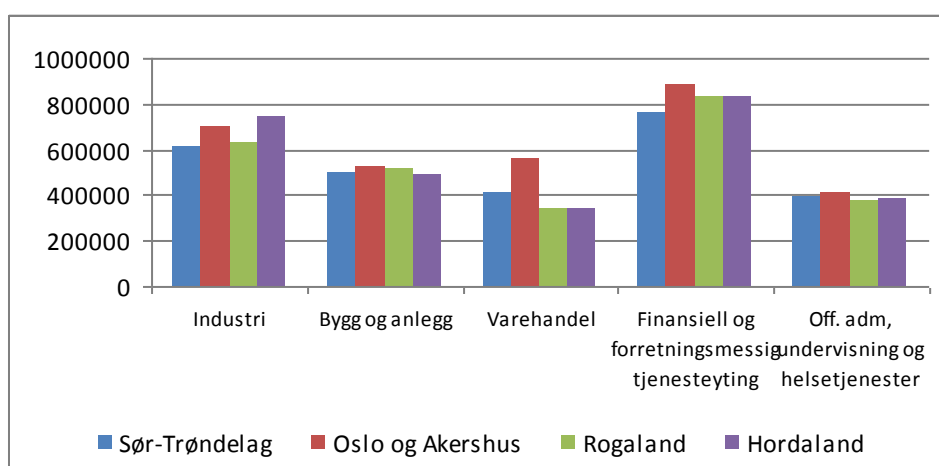

Kilde: SSB

Figur 2.3: Bruttoproduksjonsverdi per sysselsatt

I 2005 var bruttoprodukt per sysselsatt i Sør-Trøndelag 5 prosent lavere enn landsgjennomsnittet. Oslo/Akershus skiller seg klart ut med langt høyere verdiskapning per sysselsatt enn de andre regionene, men vi ser at også Rogaland og Hordaland har høyere BNP per innbygger enn Sør-Trøndelag. Hva skyldes dette? Er det slik at vi er mindre produktive

enn andre landsdeler? Årsaken er nok heller å finne i næringssammensetningen. Trondheims-regionen har en større andel av sysselsatte i næringer med relativt lav verdiskapning enn de regionene vi her sammenlikner oss med. Figur 2.4 viser at verdiskapningen per sysselsatt er lav i offentlig sektor hvor vår region har en større andel sysselsatte enn de andre regionene. I industrien er verdiskapningen relativt høy, men her er sysselsettingen lavere i Sør-Trøndelag enn i de andre fylkene. I tillegg er verdiskapningen i industrien lavere enn i de andre regionene og det samme gjelder finansiell og forretningsmessig tjenesteyting.

Kilde: SSB

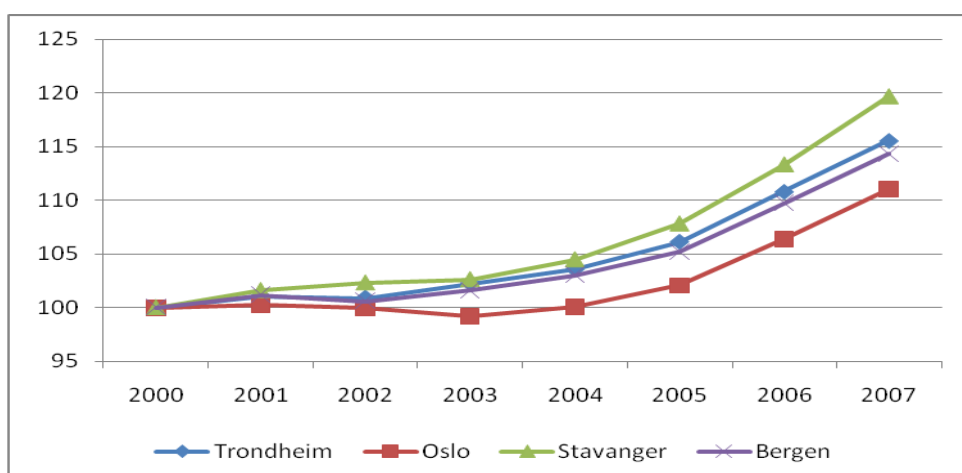
Figur 2.4: Brutto regionalprodukt per sysselsatt etter næring i 2005

Hvordan har utviklingen i verdiskapning vært etter 2007? Tall foreligger ikke ennå, men man kan anslå utviklingen basert på veksten i sysselsetting fra 2005 til 2007 beskrevet nedenfor og tallene for verdiskapning per sysselsatt. Sør-Trøndelag har hatt en sterkere vekst i offentlig sektor hvor verdiskapningen er lavest. Verdiskapningen per sysselsatt er høyest i finansiell og forretningsmessig tjenesteyting og der har sysselsettingsveksten vært om lag lik i Hordaland og Sør-Trøndelag, men lavere enn Rogaland. I vår disfavør bidrar lavere verdiskapning per sysselsatt. Også i industrien er verdiskapningen høy. Her har Rogaland klart sterkest sysselsettingsvekst, mens Sør-Trøndelag har noe høyere vekst enn Hordaland. Her må vi også ta hensyn til at verdiskapningen per sysselsatt er langt lavere i Sør-Trøndelag enn i Hordaland. Alt i alt synes det klart at forskjellen i andel av BNP mellom Sør-Trøndelag og Rogaland vil øke. Sannsynligvis vil også forskjellen mellom Sør-Trøndelag og Hordaland bli større, men endringen vil nok være mindre.

2.2 Utviklingen i sysselsetting

En ulempe ved å benytte brutto regionalprodukt som mål på økonomisk utvikling er at det teknisk sett er vanskelig å fordele verdiskapningen til fylket produksjonen fant sted fordi et selskap ofte har hovedkontor i et fylke og produksjon i flere andre fylker. Dette gjør at fylkesfordelte tall er tilgjengelig senere enn nasjonale tall og per i dag foreligger ikke tall etter 2005. En annen ulempe er at fylkesnivå er det laveste nivået med data for verdiskapning, mens vi ønsker å se på utviklingen i et mer avgrenset område. Derfor studeres i det følgende vekst i sysselsetting i Trondheimsregionen. Utviklingen sammenliknes med de andre storbyregionene. Trondheimsregionen er definert ved kommunene som ligger på akse fra Stjørdal til Orkanger. Oslo-, Stavanger- og Bergensregionen er definert ut fra Statistisk sentralbyrås inndeling i arbeidsmarkedsområder. En beskrivelse av regioninndelingen er gitt i tabell A1 i appendikset.

Den økonomiske veksten de seneste årene har gitt sterk vekst i sysselsettingen i hele landet. Utviklingen i de respektive regionene presenteres i figur 2.5 hvor sysselsettingen i hver region er normalisert til 100 i 2000. Det fremgår tydelig at konjunkturskiftet i 2003 markerte et skille med påfølgende tiltakende vekst over hele landet og de siste par årene har vi vært inne i en høykonjunktur med en årlig vekst på mer enn 4 prosent. Når det gjelder Trondheimsregionen har sysselsettingen vokst med nesten 16 prosent hele perioden fra 2000 til 2007 sett under ett. Dette er lavere enn Stavangerregionens 20 prosent, men betydelig høyere enn i Osloregionen (11 prosent) og Bergensregionen (14,3 prosent). Stavangerregionen skiller seg også ut ved å ha høyest vekst både i nedgangskonjunktoren frem til 2003 og i perioden etter. Årsaken er nok en generell vekst i oljerelatert virksomhet i regionen og ringvirkninger det har gitt i andre deler av næringslivet. Vår region hadde også vekst de første årene etter tusenårsskiftet, mens Osloregionen faktisk opplevde nedgang i total sysselsetting. Dette indikerer at lavkonjunktoren i mindre grad rammet vår region. Fra 2003 har alle regionene sterk vekst, men også her er veksten i vår region noe sterkere enn i Oslo- og Bergensregionen. Det er ellers verdt å merke seg at sysselsettingsveksten var lav i alle regioner i 2004 sammenliknet med veksten i BNP. Det indikerer at det var mye ledig kapasitet i næringslivet og bedre utnyttelse av eksisterende kapasitet ga økt verdiskapning gjennom vekst i produktiviteten før det ga seg utslag i sysselsettingsvekst.

Kilde: Beregninger basert på tall fra SSB

Figur 2.5: Utvikling i samlet sysselsetting i regionene

Hva har drevet den sterke veksten de seneste årene? Er det veksten i boligbygging og ringvirkningene dette har gitt? For å finne ut mer om dette studeres veksten i de ulike næringene. I tabell 2.1 presenteres sysselsetningsvekst for perioden 2000-2007 i hovednæringene.

Tabell 2.1: Sysselsetningsvekst i næringer i regionene 2000-2007

	Trondheim	Oslo	Bergen	Stavanger
Totalt	15,8	11,0	14,3	19,9
Jordbruk/skogbruk/fiske	-15,7	-2,8	-15,5	-10,8
Industri	0,1	-11,0	4,4	16,0
Bygg og anlegg	35,3	24,7	22,0	39,4
Tjenesteyting rettet mot næringslivet	17,7	11,6	18,5	28,6
Tjenesteyting rettet mot husholdningene	21,1	23,5	35,7	27,3
Varehandel	10,1	9,7	15,2	16,2
Off. adm. og forsvar	-17,9	-7,4	-9,2	-9,4
Undervisning	24,1	13,3	11,9	11,8
Helse- og sosialtjenester	38,6	29,1	22,5	36,0

Kilde: Beregningene basert på tall fra SSB. Tallene er sysselsatte etter bosted

Tallene viser at mye av veksten i Trondheimsregionen er drevet av vekst i offentlig sektor og spesielt tilknyttet helse- og omsorgstjenester hvor sysselsettingen har vokst med nesten 40

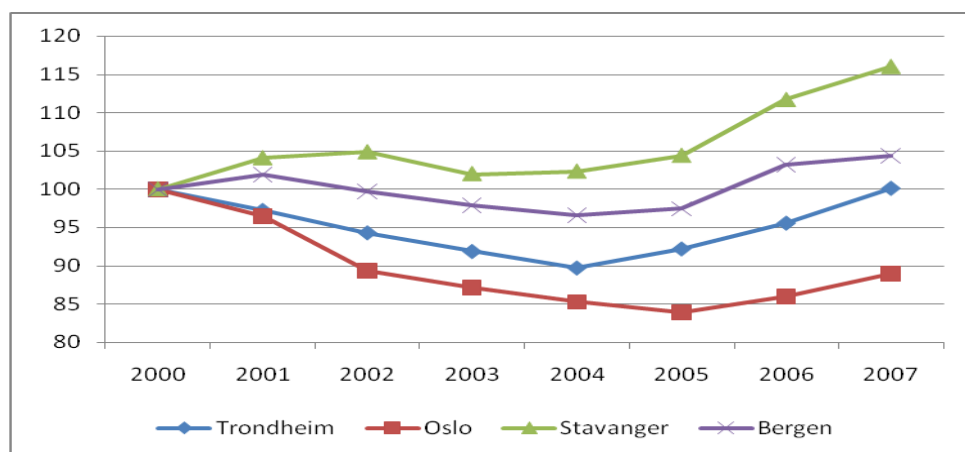
prosent i perioden. I første del av perioden bidro økt sysselsetting ved St Olavs hospital til veksten, men der har det vært en nedgang fra 2004 til 2007². Likevel vokste sysselsettingen i helse og omsorg med over 18 prosent og årsaken er vekst i kommunesektoren. Et viktig bidrag i så måte er en vekst i antall ansatte på 11 prosent bare i de to årene fra 2005 til 2007 hos regionens største arbeidsgiver, Trondheim kommune³. Videre har det vært en sterk vekst innen undervisning og en vekst på 24 prosent i Trondheimsregionen er langt høyere enn i de andre regionene. Bidraget til sysselsettingsveksten blir spesielt tydelig når vi tar hensyn til den faktiske sysselsettingen i disse sektorene. Mer enn halvparten av de nye arbeidsplassene i perioden er i disse sektorene. Tabell A2 i appendikset gir en oversikt over nærings-sammensetningen målt ved sysselsettingsandeler og i 2007 var mer enn 30 prosent sysselsatt innen undervisning og helse- og sosialtjenester i Trondheimsregionen. Totalt står offentlig sektor for 35,8 prosent av all sysselsetting i vår region. Dette er mer enn i de andre regionene og er den viktigste årsaken til at verdiskapningen per sysselsatt er lavere enn i Stavanger- og Bergensregionen som beskrevet over.

Hvordan har utviklingen vært i privat sektor? Primærnæringene er ikke overraskende i tilbakegang med kraftig redusert sysselsetting i alle regionene. Totalt sett bidrar dette lite siden sektoren i 2007 bare utgjorde 1,5 prosent av sysselsettingen i vår region. Industri-sysselsettingen er den samme i 2000 og 2007, men vekstforløpet varierer betydelig over tid. Figur 2.6 viser utviklingen i perioden hvor sysselsettingen i hver region er normalisert til verdien 100 i 2000. Sysselsettingen falt hvert år frem til og med 2004 og dette fallet var et nasjonalt fenomen. Et unntak er Stavangerregionen som opplevde en vekst også i den perioden, noe som kan tilskrives fremveksten av industri knyttet til oljenæringen i regionen. Også for Bergensregionen ser vi noe av det samme mønstret der fremveksten av oljerelatert industri resulterte i en lavere nedgang for industrien samlet sett enn i Trondheims- og Oslo-regionen. Fra 2003 har industrisysselsettingen vokst hvert år i alle regionene med unntak av Oslo hvor den falt også i 2004. I Trondheimsregionen er veksten etter 2003 på 9 prosent og bare Stavangerregionen har opplevd sterkere vekst. Generelt for alle regionene er at veksten i stor grad synes å være relatert til veksten i bygg og anlegg og vekst i oljenæringen. Sterkest vekst i Stavangerregionen skyldes at de har en større andel av industrien knyttet til oljenæringen enn de andre regionene. Også i vår region har det vært sterk vekst i industrien som produserer deler til skip og plattformer. I tillegg har virksomhetene som produserer ulike

² Tall fra www.stolav.no.

³ Tall fra Kostra.

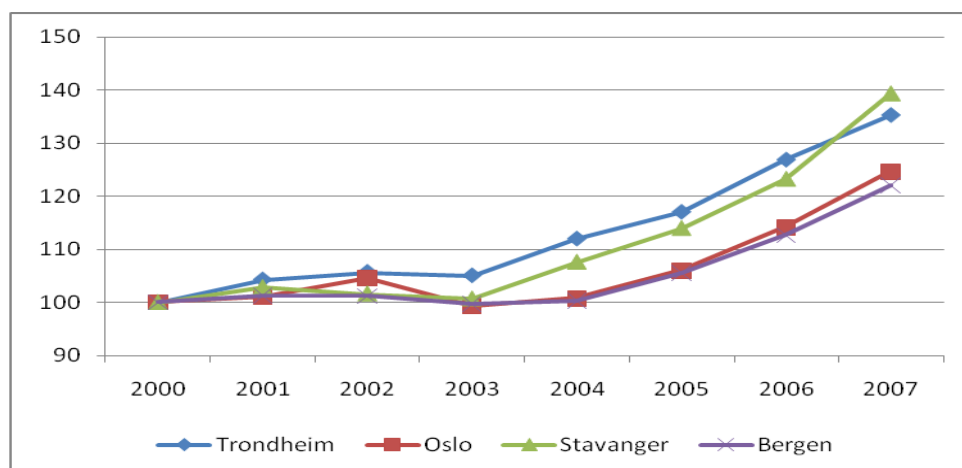
typer elektronikk og presisjonsinstrumenter sterk vekst og det er grunn til å tro at oljenæringen har bidratt betydelig til denne veksten. For industrien samlet sett betyr det likevel mindre enn i Stavangerregionen siden vi har en mindre andel av industrien som er knyttet til oljenæringen. Ellers har det vært sterk vekst i sysselsettingen innen trevareindustrien og innen produksjon av andre byggevarer. En annen klar trend er redusert sysselsetting i næringsmiddelindustrien og grafisk industri som tradisjonelt har vært store målt ved antall sysselsatte. Her har utviklingen i vår region vært mer positiv enn i de andre regionene i den forstand at sysselsettingen har falt mindre. For næringsmiddelindustrien skyldes dette sannsynligvis at man kom heldig ut av de omfattende omstruktureringene i næringen etter årtusenskiftet. Årsaken til at vi har hatt en større sysselsetningsvekst enn Bergensregionen og Osloregionen i perioden fra 2003 skyldes i større grad at reduksjonen i næringene med generell tilbakegang er mindre i Trondheimsregionen enn vekst i delene av industrien som kan betegnes som generelle vekstnæringer.

Kilde: Beregninger basert på tall fra SSB

Figur 2.6: Sysselsetting i industrien

Bygg- og anleggsnæringen har opplevd sterk vekst de senere årene og på slutten av 2007 arbeidet hele 7,5 prosent av alle sysselsatte i Trondheimsregionen i næringen. Figur 2.7 viser at det har vært en voldsom vekst i sysselsettingen over hele landet. For vår region har veksten vært på vel 35 prosent og bare Stavangerregionen har sterkere vekst (39 prosent). Det er verdt å merke seg at vår region hadde en sysselsetningsvekst på vel 5 prosent fra årtusenskiftet og frem til konjunkturuomslaget i 2003, mens Oslo- og Bergensregionen hadde en negativ utvikling.

Kilde: Beregninger basert på tall fra SSB

Figur 2.7: Sysselsetting i bygg og anlegg

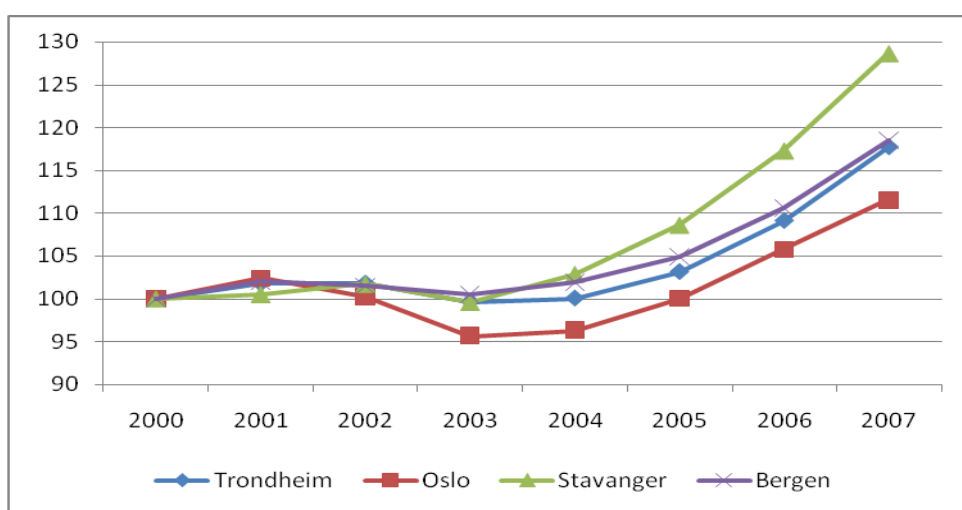
Det viser at vår region ble mindre rammet av den lave etterspørselen fra privat sektor i perioden og det skyldes store offentlige byggeprosjekter i regionen, i første rekke St Olavs hospital. På tross av dette er den relative veksten i vår region like sterk i perioden etter 2003. Fra 2003 og til 2007 vokste sysselsettingen i regionen med 29 prosent og bare Stavanger-regionen opplevde sterkere vekst. Selv om vekstforløpet er rimelig likt over hele landet, er det interessant å se at det synes å være regionale forskjeller når det gjelder driverne av veksten. Den sterke veksten vi har sett i boligbygging over hele landet er åpenbart en viktig årsak. Her var veksten betydelig lavere i Trondheimsregionen enn i de andre regionene. Data over igangsatte boliger viser at i Sør-Trøndelag ble det igangsatt 27 prosent flere boliger i perioden 2004-2007 enn i perioden 2000-2003 mens veksten i de andre regionene varierte fra 37 prosent i Rogaland til 67 prosent i Hordaland. Mye tyder på at offentlig sektor i større grad har bidratt til veksten i Trondheimsregionen enn i de andre regionene. Det har vært jevnt høy aktivitet i forbindelse med utbyggingen av St Olavs hospital, men lite vekst i aktiviteten. Den største forskjellen synes å være sterkere vekst i investeringene i kommunesektoren. Dette blir tydelig når vi betrakter veksten i kommunenes investeringer. I Trondheimsregionen vokste kommunenes samlede investeringer i perioden med sterkest vekst i bygg og anlegg betydelig mer enn i de andre regionene⁴.

Det er også interessant å se at veksten var lavere i 2007 enn i de andre regionene slik at det kan synes som om konjunkturukslaget kom tidligere enn resten av landet. Forklaringen kan være tidligere avmatning i boligbyggingen i vår region. Reduksjonen i igangsatte boliger i

⁴ Beregninger basert på tall for kommunenes brutto investeringer i Kostra.

2007 i forhold til året før var på over 30 prosent i Sør-Trøndelag og fallet var sterkere enn i resten av landet⁵.

De tjenesteytende næringene er mangfoldige, men her skiller vi mellom tjenesteyting rettet mot husholdningene og mot næringslivet. Tjenesteyting rettet mot næringslivet inkluderer bransjer som IT, regnskap og revisjon, økonomisk og byggteknisk rådgivning. Også bransjer med en relativt stor andel av virksomheten rettet mot husholdningene som for eksempel bank, hotell og restaurant er inkludert så det er ikke mulig å skille fullstendig mellom næringslivsrettet og tjenesteyting av mer privat karakter.

Kilde: Beregninger basert på tall fra SSB

Figur 2.8: Sysselsetting i tjenesteyting rettet mot næringslivet

Utviklingen for virksomhetene med hovedvekten av tjenestene rettet mot næringslivet presenteres i figur 2.8 og bekrefter at sysselsettingsveksten har vært sterk også her. Som for andre næringer er det et markert skille i 2003 og med unntak av Bergen falt sysselsettingen fra årtusenskiftet og frem til 2003. Fra 2003 har det vært sterk vekst i alle regionene og igjen utmerker Stavangerregionen seg med klart sterkest vekst, mens i de andre regionene har veksten vært rimelig lik. Hele perioden sett under ett har sysselsettingen vokst med 18 prosent i Trondheimsregionen mot 29 prosent i Stavangerregionen som har sterkest vekst. Lavest vekst er det i Oslo og årsaken er i første rekke sysselsettingsfallet i lavkonjunktoren. Som i bygg- og anleggsnæringen observerer vi lav vekst i sysselsettingen det første året med tiltakende BNP-vekst (2004). Årsaken er den samme, mye ”slakk” i næringen ga økt

⁵ Beregninger basert på data fra SSB.

produksjon gjennom produktivitetsvekst i den første delen av oppgangen. Dette blir tydelig når utviklingen i sysselsetting og bruttoprodukt sammenstilles, realveksten i brutto produksjonsverdi var langt sterkere i forhold til sysselsettingsveksten i 2004 enn i de påfølgende årene⁶.

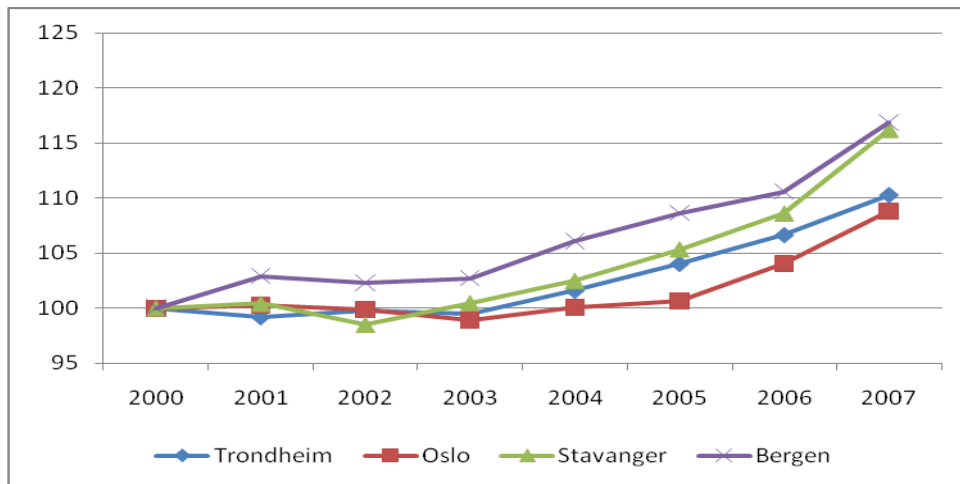
Går man mer i detalj har det i perioden 2003-2007 vært sterkest vekst i IT i vår region. Her økte sysselsettingen med hele 37 prosent og dette er høyere enn i de andre regionene. På den andre siden skiller transportnæringen⁷ seg negativt ut. Her har sysselsettingen vært uendret i vår region i perioden 2003-2007, mens det har vært en vekst på 3 til 8 prosent i de andre regionene. Ellers har hotell og restaurant opplevd sterk vekst. I vår region er veksten på vel 13 prosent. Sammenliknet med de andre regionene er veksten sterkere enn i Bergen, men betydelig lavere enn i Oslo- og Stavangerregionen. Også næringslivsrettet tjenesteyting ble mindre rammet av lavkonjunktoren de første årene etter årtusenskiftet i vår region. Her vokste sysselsettingen, mens den falt i de andre storbyregionene.

Den viktigste undernæringen målt i antall sysselsatte er ”annen forretningsmessig tjenesteyting” som blant annet inkluderer regnskap, revisjon, annen økonomisk rådgivning og annen konsulentvirksomhet. Her har det også vært en sterk vekst og i perioden 2003-2007 vokste sysselsettingen i vår region med 36 prosent. Høyest vekst var det i Stavangerregionen (47 prosent), men veksten i vår region var høyere enn både Bergensregionen (31 prosent) og Osloregionen (23 prosent). Det er vanskelig å forklare hvorfor veksten i vår region er sterkere enn i Oslo- og Bergensregionen, men en årsak kan være at vi er relativt tunge innen høykompetent rådgivning rettet mot bygg og anlegg og oljenæringen.

Utviklingen i sysselsettingen i varehandelen og tjenesteyting rettet mot husholdningene presenteres i figur 2.9 og figur 2.10. I varehandelen var sysselsettingen rimelig stabil i alle storbyregionene de første årene etter årtusenskiftet, men har vokst hvert år etter 2003. I vår region har sysselsettingen økt med 10 prosent hele perioden sett under ett, men all vekst har kommet fra 2004 og frem til i dag. Veksten er som i Osloregionen, men lavere enn Stavanger- og Bergensregionen som har en vekst på henholdsvis 16 og 15 prosent.

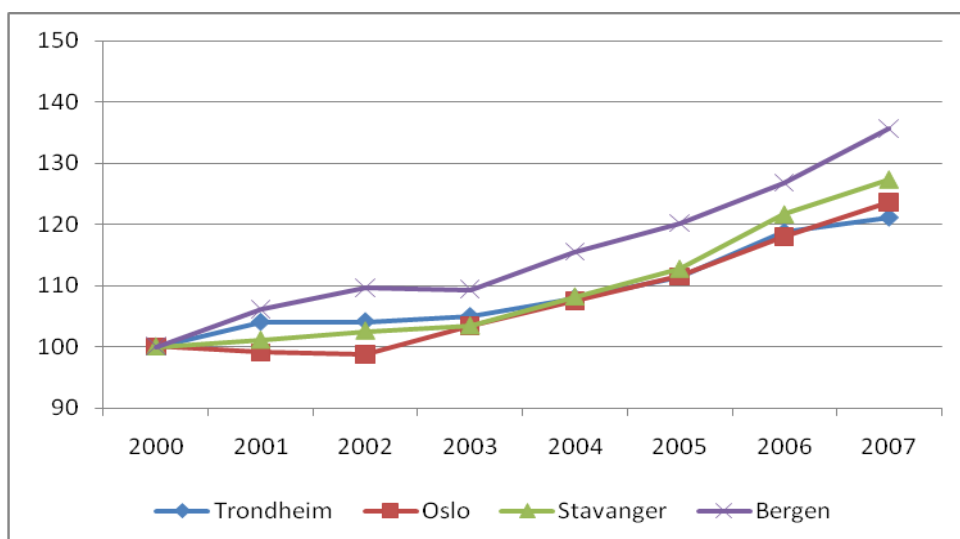
⁶ Beregninger basert på data fra SSB.

⁷ Inkluderer all transport både på vei, sjø og luft.

Kilde: Beregninger basert på tall fra SSB

Figur 2.9: Sysselsetting i varehandel

Kilde: Beregninger basert på tall fra SSB

Figur 2.10 Sysselsetting i tjenesteyting rettet mot husholdningene

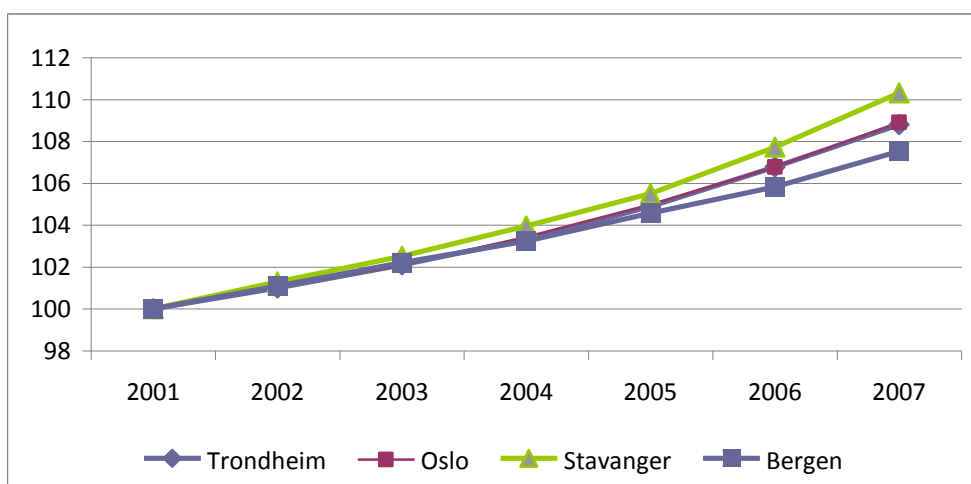
Sysselsettingen i tjenesteyting rettet mot husholdningene har vokst kraftig i alle regioner. Selv om Trondheimsregionen hadde en vekst på hele 21 prosent er dette lavest blant storbyregionene. Bergensregionen skiller seg ut med sterkest vekst både i første del av perioden og etter konjunkturomslaget. I vår region er det i første rekke i høykonjunktoren veksten har vært lavere enn i de andre regionene siden vi hadde sterkere vekst de første årene etter årtusenskiftet.

3. INDIKATORER FOR VERDISKAPNINGSEVNE

I dette kapitlet studeres variable som ikke er direkte mål på vekst, men som er viktige i den forstand at økonomisk teori peker på en sammenheng mellom økonomisk vekst og disse variablene. I litteraturen betegnes ofte disse variablene som indikatorer for vekstpotensiale. Begrepet er litt upresist siden årsaks- og virkningsforholdet er uklart. For eksempel forventes en region med mye høykompetent arbeidskraft å ha større potensiale for vekst enn regioner med lite høykompetent arbeidskraft. På den andre siden kan det være slik at en region har mye høykompetent arbeidskraft fordi den har hatt høy verdiskapning og høyt lønnsnivå.

En nøkkelfaktor for økonomisk vekst er humankapital. En region kan akkumulere humankapital ved vekst i innbyggertall og ved at innbyggerne øker sin produktivitet gjennom å tilegne seg utdanning. Vi ser nærmere på utviklingen i både folketall og utdanningsnivå. Det argumenteres ofte for at nærhet til utdanningsinstitusjonene er et fortrinn i konkurransen om høykvalifisert arbeidskraft og vi undersøker blant annet om våre data gir støtte til denne hypotesen. En annen viktig kilde til økonomisk vekst er teknologisk fremgang som også er relatert til utdanningsnivå ved at det behøves arbeidskraft med høy kompetanse for å utvikle ny og bedre teknologi. I litteraturen relateres teknologisk fremgang også ofte til innovasjon og forskning og utvikling. Innovasjon skjer både i etablerte virksomheter og gjennom etablering av nye. Det første er vanskelig å måle, men vi ser på omfanget av nyetableringer, samt FoU i næringslivet.

Vi starter med å se på utviklingen i folketall og vår region hadde en vekst i folketallet på 8,9 prosent fra 2000 til 2007. Stavangerregionen hadde i samme periode en vekst på 10,4 prosent og skiller seg ut som den hurtigst voksende regionen. På den andre siden har Bergen lavest vekst (7,5 prosent), mens Osloregion vokser prosentvis om lag like mye som vår region. I vår region har Trondheim den største veksten absolutt sett, mens den relative veksten er noe høyere i Klæbu og Stjørdal (10,1 prosent) enn i Trondheim (9,1 prosent). Innbyggertallet har fortsatt å vokse i 2008, det første halvåret økte innbyggertallet i Trondheimsregionen med 0,5 prosent.

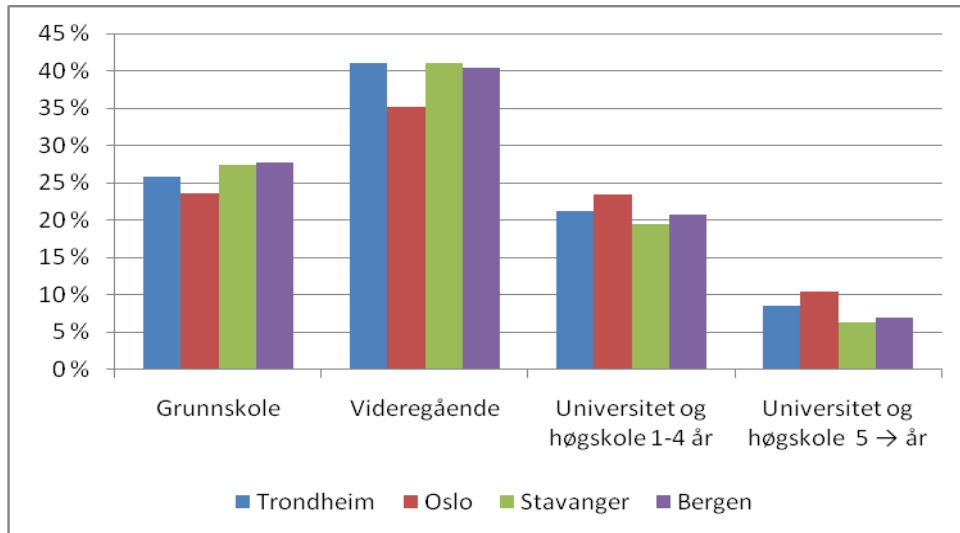
Kilde: Beregninger basert på tall fra Kostra

Figur 3.1: Utviklingen i folketall

Det meste av veksten skjer gjennom tilflytting. Tilflyttingen er generelt høyere i perioder med sterkere økonomisk vekst, noe som understreker betydningen av regionene rundt de større byene som viktige drivere av vekst. Når det gjelder Trondheimsregionen utgjorde netto innflytting (antall som flytter inn til regionen minus antall som flytter fra) 68 prosent av befolkningsveksten både i 2006 og 2007. Dette er den høyeste andelen i landet og i en periode med til dels sterk konkurranse om enkelte typer arbeidskraft illustrerer dette at vår region er konkurransedyktig når det gjelder å tiltrekke seg arbeidskraft. Innflytting hadde mindre betydning for befolkningsveksten i perioden med lavkonjunktur, men også da var andelen av befolkningsvekst som skyldes tilflytning høyere i Trondheimsregionen enn i de andre regionene.

Når det gjelder utdanningsnivå i befolkningen bør Trondheimsregionen ha et fortrinn i forhold til andre regioner gjennom nærheten til NTNU og HiST. Det er flest studenter i Oslo og Akershus, mens Sør-Trøndelag har nesten like mange studenter som Hordaland. Målt i forhold til innbyggertall har ingen fylker like mange studenter som Sør-Trøndelag. I 2007 utgjorde antall studenter 10 prosent av befolkningen. Har vi klart å utnytte dette til å få høyere kompetanse i befolkningen i Trondheimsregionen? Figur 3.2 viser utdanningsnivå i befolkningen i regionene i 2007 og det fremgår at Osloregionen har flest innbyggere med universitets- eller høyskoleutdanning i forhold til innbyggertall. I vår region har 30 prosent av innbyggerne høyere utdanning og i forhold til Stavanger og Bergensregionen er dette høyt.

Sammenliknet ned Oslo synes det som vi ikke helt har klart å utnytte at vi har store utdanningsinstitusjoner i regionen. Samtidig er det klart at andre faktorer er viktige når man velger arbeidssted. For eksempel er verdiskapning og lønnsnivå høyere i Oslo og det tiltrekker seg arbeidskraft med høy kompetanse.

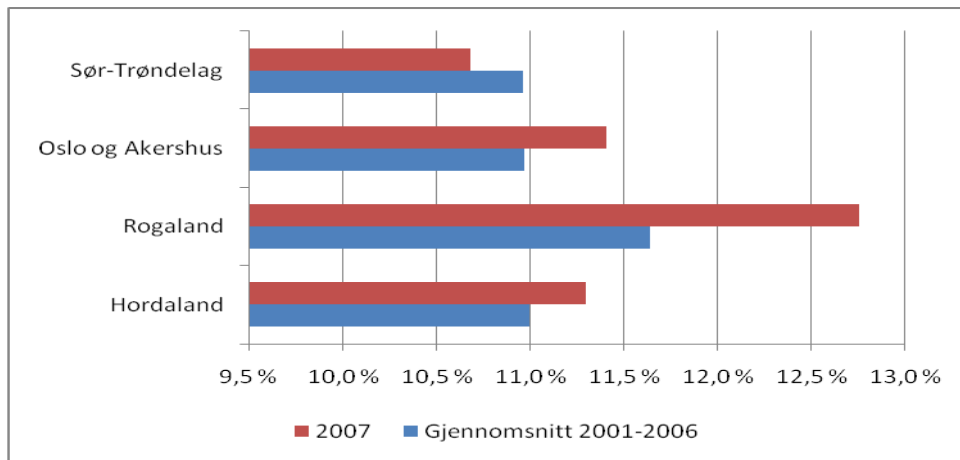

Kilde: Beregninger basert på tall fra SSB

Figur 3.2: Utdanningsnivå i befolkningen, prosent av antall innbyggere over 16 år

Har vårt fortrinn i form av mye arbeidskraft med høy kompetanse gitt seg utslag i nyetableringer i næringslivet? Nyetablering av bedrifter sier noe om næringslivets ønsker og evner til å sette i gang nye prosjekt og det kan derfor være en indikator på det som ofte betegnes som entreprenørånd i regionen. Figur 3.3 viser at det er veldig lite variasjon mellom fylkene selv om det er flest nyetableringer i forhold til eksisterende bedrifter i Rogaland. På tross av at regionen har utmerket seg med sterkest vekst på alle områder var det bare marginalt flere nyetableringer i perioden 2001-2006. Vi har skilt ut 2007 i figuren fordi det er det eneste året som vi ser tydelige regionale forskjeller. I de andre fylkene er det flere nyetableringer i forhold til før, mens vi ser motsatt tendens i Sør-Trøndelag. Man kan spekulere i om fallet skyldes at vi merket konjunkturomslaget noe tidligere i vår region. Ellers synes det som vårt potensiale i form av høyt kunnskapsnivå i forhold til de andre regionene ikke gir seg utslag i flere nyetableringer. Dette betyr ikke nødvendigvis at det skjer mindre innovasjon siden dette like gjerne kan skje i eksisterende bedrifter. Vi har også undersøkt om det er systematiske forskjeller mellom regionene når det gjelder hvilke næringer det er flest nyetableringer. Heller ikke her finner vi klare forskjeller, men det viste at det var færre

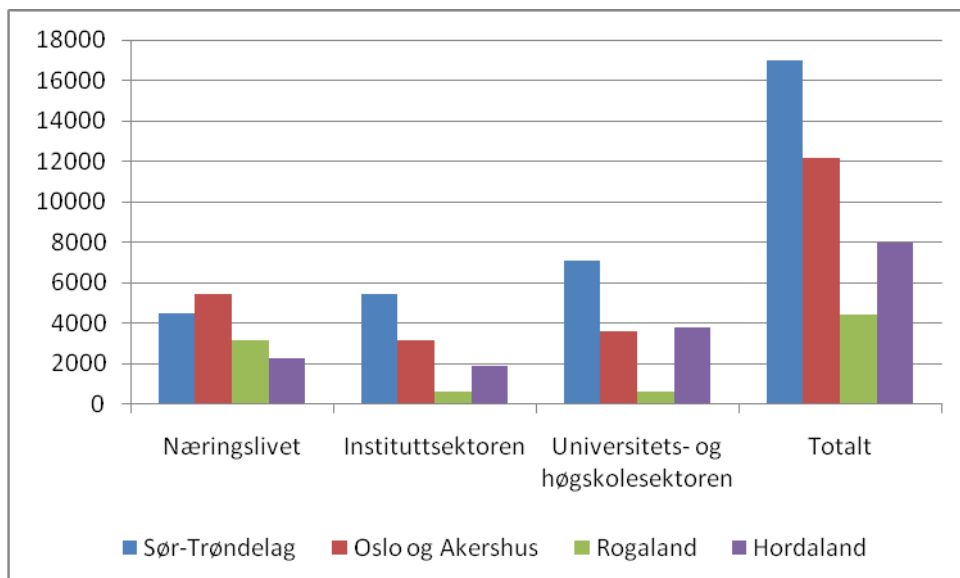
nyetableringer i samtlige næringer i Sør-Trøndelag med unntak av finansiell tjenesteyting i 2007.

Kilde: Brønnøysundregistrene og SSB

Figur 3.3: Bedriftsetablering som andel av eksisterende bedrifter

Forskning og utvikling er sentralt for produkt og teknologiutvikling som igjen er viktig for virksomhetenes verdiskapningsevne. Vår region er i en særstilling når det gjelder FoU. Figur 3.4 viser at det ble utført forskning og utvikling for hele 17.000 kroner per innbygger⁸ i Sør-Trøndelag i 2007. Oslo og Akershus kommer deretter med 12.000 kroner per innbygger⁹.

Kilde: NIFU STEP og SSB

Figur 3.4: FoU per innbygger

⁸ Tall er hentet fra NIFU STEP.

⁹ Ser man på Oslo og Akershus separat utføres det mer forskning per innbygger i Oslo enn i Sør-Trøndelag.

Til sammenlikning utføres forskning og utvikling for 4.500 kroner i den fremste vekst-regionen Rogaland. Figuren viser at årsaken er høyere FoU i institutt- og høyskole og universitetssektoren der NTNU og Sintef er de største bidragsyterne i vårt fylke. Disse tallene sier imidlertid bare hvor forskningen er utført og mindre om regional fordeling av FoU-aktiviteter i næringslivet. Vi har derfor sett nærmere på næringslivets egenutførte FoU-innsats som ifølge NIFU er mer hensiktsmessig for dette formål¹⁰. Tallene viser at næringslivet bruker mest penger på egenutført FoU i Oslo og Akershus. Næringslivet i Sør-Trøndelag bruker 4 500 kroner per innbygger i FoU og er med dette foran både Rogaland og Hordaland. De regionale forskjellene har nok sammenheng med næringssammensetning, men det kan også synes som geografisk nærhet til forskningsinstitusjonene er viktig. Det er vanskelig å se noen sammenheng mellom FoU og nyetableringer. FoU synes altså å gi nyskapning og forhåpentligvis økt verdiskapning i eksisterende bedrifter fremfor å lede til vekst gjennom etablering av nye virksomheter.

¹⁰ Det Norske Forsknings- og Innovasjonssystemet, Norges forskningsråd, 2007.

4. TRONDHEIMSREGIONEN I MORGEN

Forrige kapittel viste at vi har vært inne i en sterk oppgangskonjunktur etter 2003. Fortsatt er aktivitetsnivået høyt, men det siste året har stadig flere signaler indikert at konjunkturtoppen er passert og det knytter seg stor spenning til utviklingen fremover. I dette kapitlet diskuteres fremtidsutsiktene for næringslivet i regionen. Tidsperspektivet som ligger til grunn er 6-12 måneder frem i tid. Hovedvekten er på forventet utvikling i etterspørsel og produksjon, men også sysselsetting og investeringsplaner berøres. Som i kapitlet foran peker vi på forskjeller mellom regionene i tilfeller der det forventes ulik utvikling. Diskusjonen baseres i stor grad på oppsummeringene fra Norges Banks regionale nettverk det siste året. Det regionale nettverket ble opprettet for å styrke analysegrunnlaget for Norges Banks pengepolitiske beslutninger gjennom direkte kontakt med bedrifter om deres økonomiske situasjon for på denne måte få informasjon tidligere og oftere enn tilgjengelig offentlig statistikk. Undersøkelsene gjennomføres fem ganger i året og det skrives en rapport for hver runde. Disse rapportene er konfidensielle, men oppsummeringene fra rapportene i de ulike regionene publiseres og det er disse oppsummeringene som i stor grad danner grunnlaget for diskusjonene i dette kapitlet.

Industrien

Industrien har vært inne i en lang vekstperiode, i første rekke drevet av hjemmemarkedsindustrien, som har flatet ut i løpet av 2008. De siste månedene rapporterer regionalt nettverk om avtakende produksjon og når det gjelder fremtidsutsiktene er aktørene mindre optimistiske enn på lang tid. Forventningene har gradvis endret seg fra å tro på en utflating til å tro på fall nå. Best utsikter synes det å være i eksportindustrien som i Midt-Norge er dominert av metaller og oppdrett. Felles for begge er relativt stabil produksjon bestemt av produksjonskapasiteten som er gitt ved størrelse på anlegget for metaller og biomasse i sjøen for oppdrettsnæringen. I forhold til dagens situasjon er det lite rom for vekst og etterspørselen og priser på verdensmarkedet påvirker i større grad driftsmarginene enn produksjonsvolum. Med veksten i matvarepriser på verdensmarkedet er det liten grunn til å tro på fallende priser for fisk, men det er lite rom for volumvekst de første årene på grunn av gitt biomasse i sjøen. Når det gjelder metaller tror næringen på fortsatt vekst i priser og stabilt produksjonsvolum det kommende året. For eksportindustrien samlet sett tror vi på nullvekst. Dette er mindre optimistisk enn i Østlandsområdet og Stavangerregionen, noe som sannsynligvis skyldes ulik type industri. De som forventer god vekst er nisjebasert industri.

Når det gjelder hjemmemarkedsindustrien rapporterer regionalt nettverk om forventninger om fallende produksjon fremover. Det er også grunn til å tro at en ugunstig industristruktur i forhold til forventet utvikling fremover kan føre til en dårligere utvikling i Trondheims-regionen enn i de andre storbyregionene. Regionalt nettverk rapporterer om forventninger over hele landet om redusert aktivitet i industri relatert til byggebransjen, mens oljerelatert virksomhet har tro på vekst også fremover. Det er uheldig for vår region fordi vi har en større andel av industrien innen undernæringer typisk relatert til bygg og anlegg enn de andre storbyregionene. For eksempel har ingen av de andre storbyregionene en like stor andel av sysselsettingen innen trevareindustrien. Det samme gjelder for produksjon av metallvarer og mineralprodukter som for eksempel betong- og glassprodukter.

I den oljerelaterte virksomheten ventes god utvikling langt frem i tid. Tall fra SSB indikerer en vekst i investeringer i olje- og gassvirksomhet på over 10 prosent i 2009 i forhold til året før, noe som er det høyeste nivået siden 1985. I tillegg har mangel på kapasitet forskjøvet leting frem i tid, noe som sannsynligvis betyr høy aktivitet i lang tid fremover i oljeleverandørnæringen. Også i vår region rapporterer næringen om at kapasitetsproblemer har begrenset veksten, men det er grunn til å tro at fallende aktivitet i andre deler av industrien kan frigjøre kapasitet som kan bidra til vekst i oljeleverandørnæringen fremover. Som nevnt over gir sammensetningen av industrien grunn til å tro at vi får en mindre del av veksten enn andre regioner. Det finnes ikke tall for hvor store andeler av produksjonen som er rettet mot oljenæringen, men data over næringssammensetningen i industrien¹¹ viser tydelig at andelen av produksjonen rettet mot oljenæringen er betydelig mindre i vår region enn i både Hordaland og Bergen. Sannsynligvis har også hovedstadsregionen en større andel av industrien knyttet til oljenæringen enn vår region.

I kapitlet foran så vi at næringsmiddelindustrien og grafisk industri er næringer som har opplevd generell tilbakegang målt ved sysselsetting. Begge er viktige næringer i vår region. For næringsmiddelindustrien synes imidlertid utviklingen å ha stabilisert seg og vi tror på en rimelig stabil utvikling også fremover. Ser vi på de andre delene av industrien er næringsmiddelindustrien den klart viktigste (målt i sysselsettingsandel) i vår region. Forlag og grafisk industri står fortsatt for om lag 10 prosent av industrisysselsettingen i vår region og vi

¹¹ Beregninger basert på sysselsetting i industrien i 2006 hentet fra SSB.

tror at ytterligere redusert aktivitet her vil bidra negativt til utviklingen i industrien i vår region det kommende året.

I forbindelse med høykonjunkturen har det vært sterk investeringsvekst i industrien. Det investeres kontinuerlig i tiltak for å effektivisere produksjonen og gjøre den mindre arbeidsintensiv. Dette øker gjerne også kapasiteten, men de siste par årene har mange virksomheter investert spesifikt med tanke på å øke produksjonskapasiteten. I løpet av de siste 12 måneder synes usikkerheten med hensyn til utvikling i etterspørselen å ha påvirket planene i negativ retning. Vi tror det fortsatt vil investeres betydelig i industrien, men at mindre behov for kapasitetsutvidende investeringer vil gjøre at nivået på investeringene samlet sett blir lavere enn de to siste årene.

Bygg og anlegg

Som vist i forrige kapittel har det fra 2003 og utover vært en formidabel vekst i bygg- og anleggsnæringen. De første tegnene på avmatning så man i midten av 2007, sannsynligvis som en følge av at boligbyggingen avtok. Utviklingen utover høsten var rimelig stabil og oppfatningen i bransjen var at store ordrereserver ville gi en utflating og stabil aktivitet i 2008. Men utover vinteren falt aktiviteten mer enn forventet, noe som indikerer at de samlede ordrereservene i næringen var overvurderte. En årsak er sannsynligvis at flere planlagte boligprosjekter ble utsatt eller stoppet. Dette året har aktiviteten falt og vi har sett en økning i permitteringer og konkurser. Det er dessverre lite som tyder på at bunnen er nådd. Fortsatt er det ingen tegn på at boligmarkedet endrer seg og her avhenger nok mye av utviklingen i rentenivået. På den positive siden bidrar planer om bygging av mer næringsbygg i 2009 enn i 2008. Samtidig rapporterer andre deler av næringslivet om større tilbakeholdenhet med hensyn til ekspansjoner og avtakende investeringsnivå. Vi er redd dette kan bety at flere av de planlagte prosjektene ikke blir realisert eller i beste fall utsatt. Vi har sett at offentlig sektor har vært en viktig bidragsyter til veksten i bygg og anlegg i regionen. Utviklingen fremover i sektoren vil derfor ha stor betydning for aktiviteten i bygg- og anleggsnæringen. Vi tror dessverre at investeringsnivået vil være lavere her det kommende året og dermed bidra negativt til aktiviteten i bygg og anlegg. Etter flere år med utbygging av distriktpsykiatriske sentre kombinert med stabil aktivitet i forbindelse med fase 2 ved St Olavs hospital forventer vi ikke vekst i investeringene i helseregionen. I negativ retning trekker signaler fra den største

kommunen i regionen om at anstrengt økonomi gjør at planlagte investeringer blir utsatt¹². Samlet sett tror vi på redusert etterspørsel fra offentlig sektor i regionen. I sum innebærer dette at fall i boligbygging og reduserte investeringer i offentlig sektor bidrar negativt til utviklingen i bygg- og anleggsnæringen. Selv om det forventes vekst i næringsbygg tror vi veksten blir lavere enn tidligere forventet og selv med realisering av alle planlagte prosjekter vil det ikke være nok vekst til å kompensere for de negative bidragene fra bolig og offentlig sektor. Når det gjelder de andre regionene synes forventningene å være rimelig like. Alle tror på fall i boligbygging, men bygg- og anleggsnæringen på Sørvestlandet er mer optimistiske når det gjelder fremtidsutsiktene enn vår region. Det skyldes sannsynligvis generelt større optimisme i det mer oljedrevne næringslivet i regionen kombinert med en mer stabil utvikling i investeringsnivået i offentlig sektor.

I anleggsnæringen er forventningene mer optimistiske enn i byggebransjen. Etterspørselen fra det private har falt og aktørene forventer at fallet fortsetter. Imidlertid tror næringen på at fallet vil kompenseres i form av økt satsing på bygging og vedlikehold av veier. Vi er usikre på om dette er mer et håp enn et realistisk anslag, men vi forventer uansett en mer positiv utvikling innen anlegg enn for bygg.

Et annet interessant spørsmål er hvordan næringen håndterer en nedgang. Vi har allerede sett at det er stor variasjon mellom ulike bedrifter, men vår vurdering er at bransjen samlet sett er bedre rustet til å håndtere en nedgang enn tidligere. Vurderingen bygger på at bransjen samlet sett er mer fleksibel med hensyn til kapasitet enn før. Tidligere ble svingninger i aktivitetsnivå i forbindelse med oppstart og ferdigstillelse av byggeprosjekter i stor grad håndtert ved at virksomhetene leide arbeidskraft av hverandre, men for bransjen samlet sett betydde det at noen måtte redusere i perioder med generell nedgang for bransjen. De siste par årene har svingninger i aktiviteten i større grad blitt håndtert ved å leie inn arbeidskraft fra profesjonelle aktører eller ved kjøp av tjenester. Dette vil sannsynligvis bety at redusert aktivitet vil oppleves som mindre dramatisk for næringen sett under ett. På den andre siden er det grunn til å tro at virksomhetene som driver utleie av arbeidskraft i større grad merker nedgangen. Det synes å være liten tvil om at sysselsettingen vil falle i bygg og anlegg, men effekten vil være mindre enn reduksjonen i aktivitetsnivå isolert sett tilsier.

¹² Adresseavisen 11/9.

Tjenesteyting og varehandel

De gode tidene med lav arbeidsledighet og høy reallønnsvekst har gitt sterk vekst i varehandelen de siste årene. I løpet av det siste året har det vært en avmatning og den siste tiden rapporteres det om fall i handelen. Trenden forventes å fortsette og næringen tror på et fall i handelen fremover. Generelt er fremtidsutsiktene dårligst for kapitalvarer. Bilsalget har falt og forventes å falle videre. Også varehandelen synes å påvirkes av den dårlige utviklingen på boligmarkedet. Salget av byggevarer forventes å falle og redusert omsetning av boliger er også en av flere faktorer som har bidratt til et fall i salget av elektronikk og møbler siden utskiftning av hvitevarer og møbler ofte skjer i forbindelse med kjøp av ny bolig. Dagligvarer er et stabiliserende element i varehandelen og her vil nok vekst i folketallet gi økt omsetning fremover.

Forrige kapittel viste at det har vært sterk vekst i de tjenesteytende næringene som toppet seg i 2007. Siste del av året syntes veksten å avta, mye på grunn av mangel på ledig kapasitet. Vurderingen til regionalt nettverk er at veksten nå har stoppet opp. Det er fortsatt høyt aktivitetsnivå og lite ledig kapasitet i deler av næringen, men den senere tiden rapporteres etterspørselen å falle og det er nok dette som i første rekke begrenser veksten nå. Tjenesteyting er mangfoldig og det er grunn til å tro på ulik utvikling i sektorene. På den negative siden bidrar forventninger om fall i etterspørselen etter transport- og IT-tjenester. Vår region har en relativt stor andel av forskning og ingeniørtjenester. Her vil det nok bli redusert etterspørsel fra byggebransjen, men god utvikling i oljenæringen bidrar positivt.

Appendiks

Tabell A1. Kommuner som inngår i regionene

Trondheimsregionen:	Trondheim Melhus Klæbu	Malvik Skaun	Stjørdal Orkdal
Osloregionen:	Oslo Vestby Frogn Bærum Sørum Enebakk Nittedal Nes Hurdal	Rømskog Ski Nesodden Asker Fet Lørenskog Gjerdrum Eidsvoll	Hobøl Ås Oppegård Aurskog-Høland Rælingen Skedsmo Ullensaker Nannestad
Stavangerregionen:	Stavanger Klepp Sola Rennesøy	Sandnes Time Randaberg	Hå Gjesdal Strand
Bergensregionen:	Bergen Sund Vaksdal Øygarden Austrheim	Samnanger Fjell Osterøy Radøy	Os Askøy Meland Lindås

Tabell A2. Næringssammensetning i regionene målt ved sysselsettingsandeler

	Trondheim		Oslo		Stavanger		Bergen	
	2000	2007	2000	2007	2000	2007	2000	2007
Jordbruk, skogbruk, fiske	2,1	1,5	0,8	0,7	4,1	3,1	1,4	1,1
Industri	10,9	9,5	8,4	6,8	21,5	21,1	15,2	13,7
Bygg og anlegg	6,4	7,5	4,7	5,3	6,0	7,0	6,6	7,0
Varehandel	19,0	18,2	20,4	20,4	18,1	17,6	17,6	17,5
Transport og kommunikasjon	7,8	6,0	8,7	7,8	6,6	5,3	7,8	6,9
Finansiell tjenesteyting, forsikring	2,3	2,2	3,4	3,2	1,4	1,5	2,8	2,7
Forretningsmessig tjenesteyting, eiendomsdrift	12,0	14,3	16,8	17,7	9,9	12,6	10,3	12,6
Offentlig administrasjon	8,2	5,8	8,7	7,2	6,2	4,7	6,7	5,3
Undervisning	9,6	10,3	6,8	6,9	7,2	6,7	8,6	8,4
Helse og sosial	16,5	19,7	14,7	17,0	14,1	16,0	18,3	19,6
Andre	5,2	5,0	6,6	7,0	4,8	4,4	4,7	5,2

Andre inkluderer kraftforsyning, kulturell og personlig tjenesteyting, samt uoppgitte yrker.

Kilde: SSB

Publikasjonsliste SØF

04/09	Tidsbruk og organisering i grunnskolen: Sluttrapport	Bjarne Strøm Lars-Erik Borge Halvdan Haugsbakken
03/09	Tidsbruk og organisering i grunnskolen: Resultater fra spørreundersøkelse	Anne Borge Johannesen Ole Henning Nyhus Bjarne Strøm
02/09	Ressurser og tidsbruk i grunnskolen i Norge og andre land	Lars-Erik Borge Ole Henning Nyhus Bjarne Strøm Per Tovmo
01/09	Skole-, hjemmeressurser og medelevers betydning for skolerresultater og valg	Hans Bonesrønning
06/08	Den økonomiske utviklingen i Trondheimsregionen	Ole Henning Nyhus Per Tovmo
05/08	Suksessfaktorer i grunnskolen: Analyse av nasjonale prøver 2007	Hans Bonesrønning Jon Marius Vaag Iversen
04/08	Ressurser og resultater i grunnopplæringen: Forprosjekt	Hans Bonesrønning Lars-Erik Borge Marianne Haraldsvik Bjarne Strøm
03/08	Kultur, økonomi og konflikter i reindriften – En deskriptiv analyse av Trøndelag og Vest- Finnmark	Anne Borge Johannesen Anders Skonhoft
02/08	Analyser av kommunenes utgiftsbehov i grunnskolen	Lars-Erik Borge Per Tovmo
01/08	Lærerkompetanse og elevresultater i ungdomsskolen	Torberg Falch Linn Renée Naper

02/07	Effektivitetsforskjeller og effektiviseringspotensial i barnehagesektoren	Lars-Erik Borge Marianne Haraldsvik
01/07	Ressurssituasjonen i grunnopplæringen	Torberg Falch Per Tovmo
08/06	Frafall i videregående opplæring: Betydningen av grunnskolekarakterer, studieretninger og fylke	Karen N. Byrhagen Torberg Falch Bjarne Strøm
07/06	Effektivitet og effektivitetsutvikling i kommunesektoren: Sluttrapport	Lars-Erik Borge Kjell J. Sunnevåg
06/06	Empirisk analyse av handlingsplanen for eldreomsorgen	Lars-Erik Borge Marianne Haraldsvik
05/06	Skoleåret 2004/2005: Frittstående grunnskoler under ny lov og frittstående videregående skoler under gammel lov	Hans Bonesrønning Linn Renée Naper
04/06	Samfunnsøkonomiske konsekvenser av ferdighetsstimulerende førskoletiltak	Ragnhild Bremnes Torberg Falch Bjarne Strøm
03/06	Effektivitetsforskjeller og effektiviseringspotensial i pleie- og omsorgssektoren	Lars-Erik Borge Marianne Haraldsvik
02/06	Effektivitet og effektivitetsutvikling i kommunesektoren: Rapportering for 2005	Lars-Erik Borge Marianne Haraldsvik Linn Renée Naper Kjell J. Sunnevåg
01/06	Ressursbruk i grunnopplæringen	Lars-Erik Borge Linn Renée Naper
04/05	Forhold som påvirker kommunenes utgiftsbehov i skolesektoren. Smådriftsulemper, skolestruktur og elevsammensetning	Torberg Falch Marte Rønning Bjarne Strøm

7/05	Gir frittstående skoler bedre elevresultater? <i>Konsekvenser av ny lov om frittstående skoler – baselinerapport I: Elevresultater</i>	Hans Bonesrønning Linn Renée Naper Bjarne Strøm
02/05	Evaluering av kommuneoverføringer som regionalpolitisk virkemiddel. Utredning for Kommunal- og regionaldepartementet	Erlend Berg Jørn Rattsø
06/05	Ressurssituasjonen i grunnskolen 2002-2004	Lars-Erik Borge Linn Renée Naper
05/05	Effektivitet og effektivitetsutvikling i kommunesektoren: Rapportering for 2004	Lars-Erik Borge Kjell Sunnevåg
03/05	Kommunenes økonomiske tilpasning til tidsavgrensede statlige satsinger	Lars-Erik Borge Jørn Rattsø
01/05	Ressursbruk og tjenestetilbud i institusjons- og hjemmetjenesteorienterte kommuner	Lars-Erik Borge Marianne Haraldsvik